

Introductie bij de vertaling in het Nederlands van *Boys & Girls. Strategieën voor Onderwijs aan Jongens en Meisjes in het basisonderwijs* (Michael Gurian, Kathy Stevens en Kelley King) Uitgeverij Onderwijs maak je samen. Helmond 2011 ¹ <http://www.onderwijsmaakjesamen.nl/magento/index.php/literatuur/boys-and-girls.html>

Lauk Woltring februari 2011 (www.laukwoltring.nl)

Met veel plezier introduceer ik de vertaling van dit boek bij het Nederlandse publiek. Gurian is een Amerikaanse pionier die reeds eind jaren '90 veel praktijkverhalen én allerlei onderzoeksresultaten uit de bio- en neuropsychologie verzamelde welke wezen op belangrijke verschillen in ontwikkeling en leerstijlen tussen jongens en meisjes. Dit deed hij niet om hen tot hun sekse te reduceren – 'Jij bent een meisje, dus...', of 'Jij bent een jongen, daarom...' - maar juist om te kijken waar hun kwaliteiten en bijzondere opgaven liggen en daar als leerkracht ook wat mee te dóen. In mijn woorden: wij *zijn* niet onze aanleg of ons brein, zoals Dick Swaab en sommigen in zijn voetspoor ons willen doen geloven. Juist dankzij ons brein kunnen wij denken en door kennis van de *ontwikkeling* van ons brein kunnen wij met gebruik van ons brein zelf de verdere ontwikkeling van ons brein en talenten beïnvloeden. Uitgaande van datgene waar zij goed in zijn kunnen jongens én meisjes zich ook ontwikkelen op terreinen waar zij qua aanleg minder toe geneigd zijn. Misschien soms beperkt, maar toch. Gurian werkt nauw samen met zowel leerkrachten als trainers en wetenschappers en slaagde er in hun inbreng op een genuanceerde wijze naar de praktijk van het onderwijs te vertalen met talloze voorbeelden en tips. Dit boek is van groot belang voor het primaire onderwijs en de opleidingen daarvoor. Ook werkers in kinderdagverblijven, vroege voorschoolse educatie en buitenschoolse voorzieningen kunnen er veel inspiratie uit halen. Alledaagse ergernissen zoals bijvoorbeeld onrustig gedrag van jongens, 'vreten' energie. Juist die energie kunt u met behulp van dit boek eenvoudiger in een positieve richting leiden. Misschien heeft u enige praktische toepassingen uit dit boek zelf al eens uitgevonden of geprobeerd, sommige zullen verrassend nieuw zijn. Met dit boek zult u meer de kracht of zwakten in uw eigen praktijk gaan begrijpen en uw eigen vondsten uitbreiden, nu met inzicht in de *eigen aardigheden* van jongens en meisjes en hoe zij *soms* om een andere benadering vragen. Vrouwelijke leerkrachten kunnen er inspiratie uit opdoen om meisjes én jongens in hun eigen ontwikkeling te waarderen en te steunen. En mannen weten wellicht beter het belang van hun aanwezigheid naast vrouwelijke leerkrachten in te schatten.

Waarom dit boek op de Nederlandse markt gebracht? Naast een relatief forse vooruitgang van meisjes zien we de laatste jaren in (en om) het onderwijs een groeiende achterstand bij jongens. Veel jongens doen het goed, dus we moeten geen problemen maken waar ze niet zijn, maar anderen komen niet helemaal uit de verf en met sommigen gaat het ronduit slecht. Zij vertonen meer problematisch gedrag, verlaten vaker dan meisjes voortijdig de school, doen langer over het onderwijs, stromen onnodig eerder af naar lagere onderwijsniveaus, halen lagere cijfers, maken daarom minder kans om toegelaten te worden tot sommige studies, wisselen vaker van studie, en nog zo het een en ander. Veel mannelijke talenten gaan verloren, veel energie keert zich tegen opvoeders, het onderwijs of degenen die daar werken en sommige jongens komen op het verkeerde pad.

Daarvoor zijn natuurlijk vele oorzaken aan te wijzen (zie ook het overzicht van items elders op mijn site²;) Eén ervan is dat men in het Nederlandse onderwijs te weinig *feeling* lijkt te hebben voor de verschillen tussen jongens en meisjes: hun ontwikkeling, de wijze waarop zij leren, de manier waarop

---

¹ Dit is een lichte bewerking en verdere verfijning van een tekst die ik eerder voor de site van de uitgever 'Onderwijs maak je samen' schreef. Dit deed ik o.a. omdat een paar links in de tekst op hun site niet werken.

² <http://www.laukwoltring.nl/pages/nl/algemeen/overzicht-items.php>

zij op hun omgeving reageren en wat zij nodig hebben. Anders dan in bijvoorbeeld Angelsaksische landen wordt er in de Nederlandse pedagogie, ontwikkelingspsychologie en onderwijskunde tot nu toe weinig aandacht besteed aan gender of sekse, of het moet gaan om specifieke emancipatieprocessen van meisjes en (een enkele keer) over homoseksuelen of lesbiennes en andere specifieke doelgroepen. De laatste jaren is het adagium 'ieder kind is anders' en keert het onderwijsbeleid zich wat af van specifiek doelgroepenbeleid. Daar is veel voor te zeggen, doelgroepenbeleid kan immers ook onbedoeld verschillen versterken, maar dat is niet hele verhaal.

De neurosciences wijzen er steeds meer op dat er vanaf de geboorte belangrijke verschillen zijn in de ontwikkeling van het brein en de werking van allerlei hormonen bij jongens en meisjes. Vooral de eerste jaren doen er veel toe: tot 11 jaar (meisjes) of 13 jaar (jongens) breidt het aantal verbindingen in het brein zich enorm uit, om daarna weer te verminderen: al wat gebruikt wordt blijft en wordt nog efficiënter, en al wat niet gebruikt wordt verdwijnt om plaats te maken voor de wel gebruikte verbindingen en hun uitbreidingen. Het principe van groei en snoei. Vertaald naar praktische pedagogiek betekent dit: use it or lose it. Het klinkt wellicht wat dramatisch: later kunnen nieuwe ervaringen immers alsnog leiden tot nieuwe verbindingen, maar het wordt dan een veel lastiger. Ook zijn er grote verschillen in hormonale niveau's en functies: denk aan testosteron en oxytocine, met hun invloeden op bijvoorbeeld impulsiviteit, energieniveau en empathie of hechtingsprocessen. We zullen meer moeten doen met de impulsen en energie van jongens, daar beter op moeten inspelen, om hen zo ook aan andere opgaven te laten toekomen. Niet omdat zij zielig zijn, maar omdat wij het risico lopen dat we hen verliezen. Jongens en meisjes staan deels voor verschillende ontwikkelingsopgaven. Het in Nederland zo sterk beleden geloof in *gelijke behandeling* geeft *verschillende resultaten*. Natuurlijk zijn er grote overlaps, maar soms hebben jongens of meisjes gewoon iets anders nodig. Kén hun kwaliteiten, en werk van daar uit aan datgene wat zij kunnen ontwikkelen.

Daarnaast is niet alleen de kinderopvang maar ook het Nederlandse onderwijs, vooral aan 4-11-jarigen, vooral een zaak van vrouwen (deels gebleven, deels geworden). In dagverblijven voor kinderen tot vier jaar bestaat het personeel voor 99 procent uit vrouwen; dat was altijd al zo, maar de sector is wel in belang toegenomen. In de Buitenschoolse Opvang (voor 4-12 jarigen) is het nog altijd ruim meer dan 90 procent en in het primaire onderwijs schommelt het aantal vrouwelijke leerkrachten de laatste jaren rond 85 procent. Dat betekent dat behalve in het gezin - waar vaders de laatste tijd een wat grotere rol zijn gaan vervullen - in alle belangrijke opvoedingsomgevingen daarbuiten mannen nauwelijks een rol van betekenis spelen, zeker niet waar het de *nabije interactie* met kinderen betreft (Tavecchio 2008, zie ook elders op mijn site teksten over mannen in kinderdagverblijven en onderwijs³). Vrouwen doen het vaak prima, maar vaker dan mannen ervaren zij jongens als lastig, en soms snappen zij jongens en hun gedrag gewoon niet, of beter gezegd, voelen zij jongens minder goed aan en ergeren zij zich aan hen. Al zijn er natuurlijk ook vrouwen die liever met jongens werken: lekker rechtuit, af en toe botsen en dan gewoon weer verder.

Het huidige 'format' van de scholen weerspiegelt datgene waar vrouwen vaak goed in zijn: taal, fijne motoriek, rust, toewijding, langdurige concentratie, multi-taken. Dat is zo gegroeid en hangt ook samen met de eisen die de ontwikkeling van een high-tech samenleving stelt. Taal, rekenen, sociale vaardigheden, zelfstandig werken en plannen zijn zeer belangrijk, maar de weg waarlangs, en het tempo waarin jongens en meisjes hierin slagen bereiken verschilt.

---

³ Resp. www.eco3.nl/eCache/DEF/1/11/248.html en <http://www.laukwoltring.nl/pages/nl/aanbod/opvoedingkindercentra/discussie-mannen-in-de-kinderopvang.php>

Beweging blijkt niet alleen van groot belang voor het ontwikkelen van zelfkennis en een stevig gevoel van 'geworteld zijn in je eigen lijf' maar bijvoorbeeld ook voor het leren rekenen of voor het omgaan met stress, een voorwaarde voor leren en beweging leidt ook tot een gezonder gewicht. In mijn eigen teksten schrijf ik vaak over de samenhang 'body-brain-mind': de hersenen en de rest van het lichaam zijn één geheel. Maar in het primaire onderwijs ontbreken steeds vaker goed opgeleide gymnastiekdocenten. De wel geboden lessen moeten vooral veilig zijn, risico's worden gemeden. Er is steeds minder ruimte voor grote motoriek, trial-and-error, lawaai, een beetje riskant gedrag, soms gewoon een beetje stoeien, een enkele keer ook vechten. Vrouwen vinden dat veelal vervelend, voelen zich er niet veilig bij en grijpen vaak in al voordat jongens zelf in de gaten hebben dat er iets mis is. Veel jongens hebben die ruimte echter wél nodig om zo langzaam *al doende* te leren hun eigen lijf, kracht en impulsen te leren kennen, onder te controle te krijgen, om rust te vinden en om hun energie te leren richten op constructieve doelen, of om zich te meten met, en af te stemmen op anderen; stoeien is zeer contactrijk. Van daaruit komen ook zij toe aan taal en sociale vaardigheden. Hun kortere aandachtsboog en gemiddeld wat hogere impulsiviteit maakt dat zij meer moeite hebben met plannen; een kwestie van kleine stapjes op hun maat. Daar hebben zij echter wel steun, grenzen en begeleiding bij nodig.

Vrouwen kunnen zeker leren om hun gedrag beter op jongens af te stemmen en jongens kunnen van vrouwen erg veel leren, maar niet hoe het is om man te zijn, of het zou moeten zijn naar haar beeld, wensen en gelijkenis, en tja, dat is nu ook weer niet de bedoeling. Kortom: er is behoefte aan zowel meer inzicht in de manieren waarop jongens leren en tot ontwikkeling komen maar ook aan meer mannelijke sekserol-identificatie modellen.

Deze gegevens zijn de afgelopen decennia onderbelicht gebleven. Steeds meer wordt duidelijk dat verschillen in aanleg, maar met name ook in de benadering en behandeling er wel degelijk toe doen. Dat geldt al vanaf de geboorte: als het jongetje – wat trager in zijn ontwikkeling en aanvankelijk minder goed in het interpreteren van allerlei sensorische input – minder naar de moeder kijkt en z'n heil zoekt in voorwerpen, dan kán het gebeuren dat zij zich minder competent gaat voelen, zich ergert, en wat meer gestrest wordt, geïrriteerd raakt, harder praat, hem wat harder aanpakt, e.d. Het jongetje reageert daarop door zich verder terug te trekken. Als moeder dan ook nog eens overbelast is en vader te weinig meewerkt, kan deze negatieve cirkel versterkt worden en kán het resultaat zijn dat het nog kleine jongetje 'onveilige gehechtheid' ontwikkelt; omdat hij anderen onvoldoende vertrouwt moet hij a.h.w. voor zijn eigen veiligheid zorgen, lang voordat hij daar aan toe is.

Bekend is dat jongens in kinderdagverblijven sterker reageren op wisselende leiding (zie ook Tavecchio 2008, a.w.). Verder zien we dat jongens in het primaire onderwijs veel vaker worden terechtgewezen en gecorrigeerd zonder dat zij precies begrijpen wat hen overkomt. Natuurlijk: sommige zaken mogen kennelijk niet, '*..maar wat moet ik dan met mijn energie, mijn impulsen en mijn nieuwsgierigheid?...*' Het hoeft niet te verbazen als sommigen een laag zelfbeeld en daaruit lage zelfacceptatie ontwikkelen. '*Ik ben kennelijk niet aardig of lief*'. Dat is zo pijnlijk dat zij dit gaan compenseren, gaan bluffen of allerlei andere strategieën ontwikkelen om aan dat rotgevoel te ontkomen.

Je kunt niet 'niet-leren' - je verwerkt immers continu informatie en signalen waar je iets mee moet - dus sla je ze op in je lijf en in je hoofd. De vraag is dus wát leren jongens op school? Het effect van onderwijs dat niet goed inspeelt op aanleg en ontwikkeling van jongens kan zijn dat jongens tot de conclusie komen: '*School is niet mijn ding*'. Eerst ontstaat er een wat ik noem *latente schoolhekel*, later – vaak bij de overgang naar grote en massale middelbare scholen en als het reflecterend vermogen ook groter wordt – wordt dit een meer *manifeste schoolhekel* en ontstaat er bij jongens ge-

makkelijk een zekere 'opvoedingsresistentie'. Dit heeft niet louter te maken met het begin van de puberteit, als 'de hormonen gaan stromen' maar heeft een lange voorgeschiedenis waarin zij onvoldoende zijn voorbereid op wat allemaal in en om hen heen verandert. Een negatief zelfbeeld, lage zelfacceptatie en langzaam opgebouwde wrok kan bij sommigen leiden tot zeer destructief gedrag naar anderen of afsluiting en vlucht naar een virtuele realiteit (op de computer is alles met een paar muisclicks bereikbaar) of een vorm van 'zelfmedicatie' middels alcohol, drugs en/of de 'kick's & clicks' van riskant en gevaarlijk gedrag... Opgebouwde wrok door te vaak negatieve feedback kan verworden tot gegeneraliseerde wrok die een uitlaatklep zoekt.

We zien dat meisjes in het onderwijs beter worden bediend: de school 'past hen beter' of zij passen beter in onze scholen. Hoe het ook zij: zij ontwikkelen zich beter, hetgeen zich nu ook uitdrukt in hogere resultaten op bijna alle niveaus, de laatste jaren ook steeds meer op de arbeidsmarkt. Hun kwaliteiten komen steeds beter in beeld, al blijven ook hier aandachtspunten. Bij meisjes kan de neiging om sterk in relaties te denken omslaan in overmatige aanpassing, maar ook in 'pleasen', manipulatieve behaagzucht, of een negatief of verkeerd lichaamsbeeld (voortdurend kijken naar zich zelf door de ogen van anderen of de reclamemedia). Dat kan er toe leiden dat zij later telkens verkeerde relaties aangaan. Zelfkennis, zelfacceptatie en zelfvertrouwen is ook bij hen van groot belang, maar dat bereiken zij soms via andere wegen dan jongens. Meisjes kunnen hun vaak grotere sociale vaardigheden ook misbruiken: conflicten kunnen erg lang duren en zij kunnen elkaar soms heel subtiel erg omlaaghalen. Meisjes vertonen soms gebrek aan lef, en een zekere neiging tot perfectie maakt dat velen te weinig risico durven nemen en daardoor meer gehoorzamen en reproduceren dan leren om creatief te zijn. Denk ook aan meisjes en technische vaardigheden. Op die gebieden valt ook in het onderwijs nog veel winst te behalen. Ook hier hebben Gurian c.s. veel te bieden.

Toen ik in 2003 een van Michael Gurian's eerdere boeken in handen kreeg, 'Boys and Girls learn differently' (Jossey Bass, San Francisco 2001), voelde ik naast grote herkenning al direct de noodzaak om dat boek in het Nederlands te laten vertalen. Het kwam er niet van, uitgeverij zagen er geen brood in, maar ik bleef contact houden met hem en zijn werk. Schema's over neuro-biologische en -psychologische verschillen tussen jongens en meisjes, heb ik op mijn website gezet en bleef ik in de loop der jaren met nieuwe kennis aanvullen en soms ook corrigeren⁴: de wetenschap gaat immers verder. Ook Gurian c.s. verwerken voortdurend nieuwe inzichten, welke telkens weer in boekvorm en in cursussen worden overgedragen en naar aanleiding daarvan wordt bijgesteld.

De laatste jaren verschenen er ook in Nederland veel boeken over het puberbrein, over verschillen tussen jongens en meisjes, of mannen en vrouwen, soms erg reductionistisch, maar ook niet zo compleet, genuanceerd, toegankelijk en vooral ook praktisch als het boek dat nu voor u ligt. Ik verbaas me er telkens weer over hoeveel kennis er al bij Gurian in geïntegreerde vorm was opgenomen voordat het in de vakbladen en (vaak als kortstondige hype) in de pers verscheen. Gurian c.s. paren kennis, inzicht en praktische wijsheid aan een grote liefde voor kinderen en leerkrachten. In details verschillen wij wel eens van mening of inzicht, maar dat is onvermijdelijk en dwingt slechts tot nadenken. Hoe komen we verder, dat is het belangrijkste.

Enkele kanttekeningen zijn op hun plaats.

De afgelopen jaren ben ik steeds meer tot de conclusie gekomen dat er naast de directe sekseverschillen qua *structuur*, *verwerkingsprocessen* en hormonale *chemie* welke Gurian c.s. aanhalen, ook

---

⁴ <http://www.laukwoltring.nl/pages/nl/algemeen/bio--neuropsychologie.php>

sprake is van *tempoverschillen* in de ontwikkeling van jongens en meisjes. Het heeft er veel van weg dat het gemiddelde jongetje bij de geboorte in sommige opzichten iets minder ver is in zijn ontwikkeling dan het meisje. Heel basaal: de XY chromosoomcombinatie is net even complexer dan XX, en daarmee vraagt de mannelijke ontwikkeling en rijping meer tijd. Reageren wij daar niet goed op dan kan deze kleine achterstand blijven en groter worden. Jongetjes reageren op hun beurt op aanvallend iets te hoge of verkeerde eisen: het kan leiden tot afweer en verharding. Hun (collectieve) reacties op hun onbegrepen ontwikkeling leiden tot gedrag dat niet 'van nature mannelijk' is, maar uitdrukking is van wat onze cultuur met jongens doet en van mannen vraagt. Het kan ook anders. Jongens lijken ook wat ongelijkmatiger te rijpen: de ene functie ontwikkelt zich wat sneller dan de andere. In sommige opzichten (denk aan ruimtelijk motorische vaardigheden, grote motoriek, fantasie, abstractie, trial and error) zijn zij sneller, maar het duurt langer voordat zij zijn volgroeid, de vele functies en verbindingen zijn geïntegreerd en ook zij uiteindelijk meer in balans komen. Het Nederlands is in dit opzicht een erg mooie taal: door letterlijk en figuurlijk iets nieuws mee te maken, máák je ook nieuwe verbindingen. Dit gaat niet steeds vanzelf; je moet iets doen, je moet aan bepaalde uitdagingen worden blootgesteld en tot sommige zaken worden gestimuleerd en uitgenodigd. Dit maakt jongens op een bepaalde manier nóg ontvankelijker voor invloeden uit de omgeving dan meisjes. Goede opvoeding en onderwijs maken een wereld van verschil.

Het boek van Gurian c.s. heeft een Amerikaanse achtergrond. Zeker sinds de campus shootings (Columbine en verder) is er in de VS een enorme aandacht voor het 'boys-problem', een beetje vergelijkbaar met de Nederlandse aandacht voor de problematiek van allochtonen en integratie. Amerika heeft ook een eigen specifieke cultuur rond sekseverhoudingen: denk aan overtrokken masculiene beelden en Hollywood, openlijk puritanisme en 'politiek correct denken' naast een enorme porno industrie, groot idealisme naast grote corruptie en financiële belangen. De beelden en verwachtingen uit de omgeving zijn soms ook wat anders dan in Europa⁵. Verder halen Gurian c.s. praktisch alleen Amerikaanse auteurs aan. Nu is men in de VS ook erg ver gevorderd op het gebied van de neurowetenschappen en zijn er zeer veel cijfers bekend over de verschillende ontwikkeling van jongens en meisjes in bijv. het onderwijs, maar ook buiten de VS wordt belangrijk onderzoek gedaan.

Voor Noord-West-Europeanen ademen enkele opmerkingen en tips in dit boek een soms, zo lijkt het wel, wat naïeve, moraliserende en idealistische Amerikaanse cultuur. Het stellen van duidelijke grenzen of kinderen confronteren met de gevolgen van hun gedrag komt in dit boek weinig aan bod. Maar zet het boek daarmee niet weg; dat zou te eenvoudig zijn; daarvoor staan hierin te veel goed onderbouwde tips en aanwijzingen. Maak de vertaalslag en probeer Nederlandse equivalenten te vinden die niet moraliserend overkomen maar wel versterking bieden aan goede initiatieven, voornemens of resultaten. Houd uw eigen grenzen in de gaten en zoek uit waar begrenzing of confrontatie het leren versterkt. Maar maak duidelijk tussen uw eigen belang (orde, rust) en het belang van experimenterende en lerende kinderen.

Deze kanttekeningen doen niet af aan mijn grote waardering voor dit boek. Iedere leerkracht zoekt uiteindelijk zelf uit in haar of zijn eigen praktijk wat de waarde van de observaties en tips zijn. Veel Amerikaanse voorbeelden en bronnen zijn hier maar beperkt geldig of soms gewoon niet beschikbaar. We hebben veelal ze toch als stimulans opgenomen.

---

⁵ Meer hierover: zie <http://www.laukwoltring.nl/pages/nl/algemeen/bio--neuropsychologie.php>

Sinds 2003 heb ik af en toe contact gehad met Michael Gurian en in 2008 was ik enige dagen te gast bij het Gurian Institute in Colorado Springs, waar ik lange gesprekken voerde met o.a. Kathy Stevens. Onmiddellijk viel mij de grote kennis, liefde voor kinderen en praktische betrokkenheid op bij de werkers die verbonden zijn aan het Gurian Institute. En toen Kathy mij bij ons afscheid de net nieuwe boeken *Strategies for Teaching Boys & Girls (Elementary Level en Secondary Level)* cadeau deed zag ik hoe ver zij al waren in het serieus nemen en vooral ook praktisch toepassen van allerlei kennis over de verschillende leerstijlen van jongens en meisjes en de verschillende opgaven waar zij voor staan. Niet veel later kwam ik in contact met uitgeverij 'Onderwijs maak je samen' voor een e-college en een studiedag. Hier vond ik een Nederlandse partner die sterk bottom-up werkt; heel dicht bij de basis van het onderwijs staat en het samen werken en leren van leraren in haar vaandel heeft staan; een houding die zeer sterk lijkt op die van het Gurian Instituut. Ik ben erg blij dat 'Onderwijs maak je samen' dit boek wil uitgeven en toegankelijk maakt voor al die toegewijde leraren en leraressen die dag in dag uit voor de taak staan om jongeren op te leiden en mede op te voeden zodat zij klaar zijn voor het vervolgonderwijs. Dit is niet altijd gemakkelijk, we maken dagelijks fouten, maar zo werkt de evolutie: daar waar we struikelen ligt onze schat begraven. Fouten maken is belangrijk. Niet leren van fouten: dát is pas erg, want dan zijn ze voor niets geweest...

Hopelijk zal dit boek zijn weg ook vinden naar de PABO's en zal het een stimulans vormen voor de ontwikkeling van een Nederlandse praktijk, met nieuwe studies en praktijkboeken geschreven door ook Nederlandse auteurs. Wij vragen de lezers om met ons mee te denken en goed Nederlands materiaal aan ons voor te leggen (er zijn natuurlijk ook hier tal van bruikbare boekjes, projecten, programma's en spellen) die het Amerikaanse materiaal dat her en der in dit boek wordt genoemd kunnen vervangen⁶. Op deze manier kan er straks een 2^e herziene druk uit komen die nog nuttiger wordt voor de Nederlandse praktijk.

Wat betreft het gebruik van bronnen: Gurian c.s. hebben zich qua bronvermelding soms beperkt tot een verzameling bronnen per hoofdstuk. Voor meer precieze bronnenweergave verwijzen wij u naar het Gurian Institute: www.gurianinstitute.com

Tenslotte: al wat we nu weten van het brein moeten we nog steeds met de nodige slagen om de arm gebruiken; wat weten we uiteindelijk? Toch ligt er al zoveel klaar voor toepassing dat het jammer is om dat niet te gebruiken, ermee te experimenteren en verder te ontwikkelen. In 2008 startte het grote Nederlandse project *Learn!* en schiep daarvoor belangrijke voorwaarden. Het is een samenwerkingsproject tussen universiteiten, HBO-instellingen en allerlei scholen inzake de ontwikkeling en toepassing van kennis uit de neurowetenschappen in het Nederlandse onderwijs in samenhang met resultaten uit andere wetenschappen. Jelle Jolles – een belangrijk en inspirerend NL neuropsycholoog - is hiervan de wetenschappelijke directeur en besteedde in zijn oratie in september 2010 aan de Vrije Universiteit veel aandacht aan de differentiële ontwikkeling van jongens en meisjes⁷.

Als dit boek in een behoefte voorziet zal er spoedig een vertaling volgen van deel II over jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs.

Lauk Woltring, Werken met jongens. Innovatie, advies en training

---

⁶ redactie@onderwijsmaakjesamen.nl

⁷ Jolles, Jelle, *Elles en het verbreinen. Over hersenen, gedrag en educatie*. (Neuropsych Publishers, Amsterdam-Maastricht. p/a LEARN!, v.d.Boechorststraat 1, 1081 BT AMSTERDAM, brein@psy.vu.nl)